

Glimten i läkarens blick

Foucault, psykiatrihistoria och ”antropologiska kategorier”

Patrik Möller

It isn't enough to tell us what a man did,
you've got to tell us who he was.¹

I tankens diskontinuerliga historia är tänkarnas inflytande flyktigt. Namn kommer på modet och utmanar en kortare eller längre tid rådande konsensus, för att sedan malas ner av tidens kvarnar och sedimenteras som en idéhistorisk referens bland andra. Kring Michel Foucault kan det möjligen märkas en viss förslitning idag, och för vissa (inte minst hans belackare) är han redan en trygg referens, någon som man vet var man har. Men om det är så att Foucault är på väg bort, vilket vissa önskar och andra fruktar, får man nog sammanfatta hans försvinnande med en formulering i hans egen anda: han tycks vara en tänkare som ”aldrig upphör att försvinna”.² Han fortsätter att störa och oroa, och varje gång man tror att man kommit till rätta med hans idéer ställs frågeställningarna på huvudet och vänds istället mot utfrågaren själv: Vilken är min egen position? Vilken makt utövar jag, och vilka makter styr mitt tänkande? Vilka förutfattade kontinuiteter tillerkänner jag självklar giltighet utan att ifrågasätta?

Man blir liksom aldrig färdig med Foucault, lika lite som man blir färdig med sig själv. Han gäckar oss på samma sätt som han gäckar sin tänkte utfrågare i inledningen till *Vetandets arkeologi*:

Fråga mig inte vem jag är och säg inte åt mig att förbli den jag är: det är en mantalsskrivningsmoral, det är den som bestämmer över våra identitetspapper. Men den skall lämna oss i fred då det gäller att skriva.³

Att Foucault har en privilegierad plats inom den psykiatrihistoriska diskursen är odiskutabelt, och väl egentligen ganska väntat. Han har skildrat vansinnets historia, och psykopatologin – det vill säga läran om de psykiska symptomen – är ett av hans återkommande analysobjekt. Oavsett om man stödjer sig på hans slutsatser eller går i opposition tycks det alltid finnas en lagom tillspetsad formulering att citera.

Samtidigt är det inte självklart att psykiatrihistorien har en lika privilegerad plats hos Foucault. I många fall är psykopatologin bara ett exempel på en diskursiv formation bland andra, det kan lika gärna handla om nationalekonomin, biologin eller kriminologin, och på samma sätt kan vansinnet vara utbytbart mot andra objekt: jordräntan, sexualiteten, våldsbrottet eller, för den delen, det rationella förnuftet självt.

Men Foucault är ingen författare man läser för att få detaljkunskaper eller empiriska belägg. Snarare är det nog så att man kan härleda ett idag mer eller mindre vedertaget teoretiskt perspektiv bland psykiatrihistorikerna till honom, ett sätt att betrakta psykiatrin som en upprätthållande del av ett maktsystem och som kontrollinstans för vad som räknas som normalt och avvikande i ett samhälle.

Att Foucault även behåller en gynnad position inom det idéhistoriska ämnet är måhända mer förvånande, men samtidigt löftesrikt. Det är möjligt att de risker Foucault varnar för, att vi "blir tvungna att lämna de välkända landskapen och bege oss ut på marker som ännu inte inrutats, långt från de garantier vi är vana vid, på väg mot ett mål som det inte är lätt att förutse", med andra ord, att resultatet av hans analyser blir att "allt det som egentligen utgjorde idéhistoria inte längre existerar", är alltför lockande för att undvikas.⁴

Den här artikeln är ett försök att peka ut på vilket sätt Michel Foucaults tänkande, framför allt hans metodologi i *Vetandets arkeologi*, är till hjälp i min egen idéhistoriska forskning på det psykiatrihistoriska fältet, men också att belysa vilka problem jag stöter på då min ansats inte är enbart diskursiv utan även individorienterad och biografisk. Jag kommer att inleda med en kort presentation av mitt forskningsobjekt, för att därefter diskutera detta utifrån Foucault.

"mina tvångstankar"

"Hvad mig själf angår så tyckes jag aldrig komma till slut med mina tvångstankar, hoppas dock i det längsta blifva färdig till våren", skriver Bror Gadelius till vännen Karl Petrén i ett brev från Lunds hospital den 30 mars 1896.⁵ Situationen var emellertid långt mindre dramatisk än vad det lösryckta citatet vid en första anblick kan antyda. Bror Gadelius led inte själf av några tvångstankar vad vi vet, däremot skrev han om dem. Han behövde inte heller förtvivla över resultatet. Han blev verkligen färdig den våren och kunde lägga fram sin gradualavhandling *Om tvångstankar och dermed beslägtade fenomen* till fakultetens granskning den 28 maj, en avhandling som inte bara renderade honom doktorsgraden i medicin utan också inom kort gjorde honom till docent i psykiatri.

Gadelius avhandling är ett intressant moment i den deskriptiva psykopatologins historia. Den är det första arbetet över ämnet tvångssyndrom på svenska och den sammanfattar, kommenterar och förhåller sig till i princip all

kunskapsbildning på området sedan 1800-talets början inom olika internationella skolbildningar. Den driver också ett i psykopatologiska sammanhang ovanligt nyanserat resonemang om normalitet och om den osäkra gräns som råder mellan psykisk hälsa och ohälsa. Dessutom för den upp den beskrivande sidan av psykopatologin till nya höjder, med de över 70 fallberättelser som både illustrerar författarens teser och visar på mångtydigheten i de psykiska fenomen som avhandlas.

Om tvångstankar var Bror Gadelius första större vetenskapliga arbete. Sju år senare var han professor i psykiatri vid Karolinska institutet och överläkare vid Stockholms hospital, och under de tre efterföljande decennierna förmodligen den under sin levnad mest namnkunnige psykiater Sverige haft. Han skrev flitigt, bland annat den första läroboken i psykiatri i Norden, *Det mänskliga själslivet*, som kom ut i fyra band mellan åren 1921 och 1924. Men han skrev också böcker som hade klart populärvetenskaplig prägel, där han gärna uttalade sig i frågor som inte omedelbart kunde förknippas med den kliniska psykiatrin, något som gjorde honom känd även utanför specialisternas krets. Han var drivande i den generation psykiatrer som inledde den stora institutionaliseringsprocessen av de psykiskt sjuka. Han var också en förkämpe för humaniseringen av vården och påtalade ständigt att psykiatrin visserligen rymmer ett specifikt och komplicerat sammanhang mellan det organiska och det själsliga, men att de sinnessjuka bör betraktas som just sjuka och inget annat. Han förespråkade en psykologisering av psykiatrin, vilket satte honom i en komplicerad relation till å ena sidan de tyska hjärnanatomerna och å den andra psykoanalysens fader, Sigmund Freud. Han hade en helgjuten tilltro till den samtida vetenskapen, men ville inte acceptera de framväxande barriärerna mellan ett humanvetenskapligt och ett naturvetenskapligt perspektiv. Han riktade ofta udden mot vidskepelse och religiösa föreställningar, men hade själv en bakgrund som vice president i teosofiska samfundet i Lund. Han var ambitiös, auktoritär och stridbar i sin yrkesroll, men samtidigt en familjeman, för vilken arbetet var en klen tröst när han inte var tillsammans med frun och barnen. Enkelt uttryckt: Bror Gadelius var en upplysningsman, med all den komplexitet det innebär – ”en sådans självklara dragning till utforskade kontinenter, och stark och rationell tilltro till förnuftets otillräcklighet”, för att citera Per Olov Enquists karakteristik av Gadelius franske föregångare J.M. Charcot.⁶

Gadelius position som dominerande gestalt inom en psykiatri i full färd dels med att konsolidera sin ställning som medicinsk specialitet och social instans, dels med att formulera och formalisera sin kunskap och dels med att bilda och ombilda sitt objekt – denna ständigt ökande ström av *vansinniga!* – kort sagt, Gadelius roll i denna diskursiva formation, gör honom synnerligen intressant ur vetenskapshistorisk synvinkel. Den gör honom också, kan tyckas, till ett utmärkt objekt för en analys inspirerad av Foucault. Men att lämna de dis-

kursiva falten och närma sig en historisk individ utifrån Foucaults tänkande är förenat med vissa problem. Låt oss se tillbaka på vad jag skrivit så här långt och utröna vilka försyndelser jag redan gjort mig skyldig till.

”dessa antropologiska kategorier”

Min presentation av Gadelius är en kort sammanfattning och den förhåller sig som sådan till lätt igenkännbara kategorier. Jag försöker foga in mitt forskningsobjekt i en välbekant historia för att läsaren skall känna igen sig och spelar med ett antal motsägelsefulla men likaväl välkända enheter för att visa på komplexiteten hos honom som historisk person. Men sedd utifrån Foucaults perspektiv är just dessa ”föga genomtänkta enheter eller synteser, som hänför sig till den talande individen, diskursens subjekt, textens upphovsman, kort sagt alla dessa antropologiska kategorier”, djupt problematiska.⁷ Och inte bara låter jag mig infångas av det som Foucault kallar ”rent psykologiska syntetiska krafter (författarens avsikter, tankesätt, tankeskärpa, de teman han är besatt av, målsättningen som genomsyrar hans existens och ger den dess innebörd)”, jag tycks också oreflekterat använda mig av en rad förutfattade kontinuiteter som enligt Foucault bör sättas ur spel.⁸

Som god idéhistoriker uppehåller jag mig till stor del vid böckerna och det samlade verket. För en idéhistoriker är, som kanske bekant, en historisk persons liv ofta liktydigt med dennes skrivna verk. För Foucault, däremot, är just ”boken” och ”verket” de självklara enheter som framför andra måste sättas i fråga och ur funktion. När det gäller ”boken” kan man fråga sig om dess materiella enhet är så självklar, menar han, och vidare om inte denna materiella enhet är väldigt svag i relation till den diskursiva enhet som den utgör underlag för. Och denna diskursiva enhet i sin tur, är den något en gång för alla fast och oföränderligt? Går det verkligen att ge boken en autonom existens med tanke på alla de relationer den ingår i? Nej, menar Foucault, ”den är en knut i ett nätverk” och den måste betraktas i det diskursiva spel den ingår i.⁹

”Verket” är möjligen än mer problematiskt. Att upprätta någons samlade verk innebär att man ovillkorligen måste träffa ett antal mer eller mindre godtyckliga val, ”val som det inte är lätt att försvara eller ens att formulera”, som Foucault påpekar.¹⁰ Vilka texter skall man ta med? Alla texter eller bara de som publicerats med författarens godkännande? Hur skall man göra med utkast, rättelser, havererade projekt, anteckningar, brev, vykort och tvättnoter? Vad skall jag, när det gäller Gadelius, göra med osignerade journalanteckningar, sekretessbelagda rättspsykiatriska utlåtanden och en dossier som någon har skrivit ”Skall brännas” på? ”Verket” kan svårligen betraktas som något omedelbart givet eller sammanhängande.

Men det finns mer. Jag talar om tradition, generation och inflytande, vart

och ett begrepp som är varianter på kontinuitetstemat. Och utan att blinka skriver jag in Gadelius i psykopatologins historia, en av de givna enheter Foucault allra mest ifrågasätter. Min korta presentation tycks alltså gå på tvärs mot allt som Foucault föreskriver.

Man bör dock komma ihåg att Foucaults ogiltigförklarande av dessa givna enheter inte är ett självändamål. Det är inte så att man inte längre kan tala om dem efter *Vetandets arkeologi*. Vad Foucault vill få oss att förstå är att dessa uppdelningar är ”i sig reflexiva kategorier”, och att det faktum att grupper av utsagor har sorterats på detta sätt också är något som förtjänar att analyseras.¹¹ Han påpekar att dessa förutfattade kontinuiteter måste ”*tillfälligt upphävas*”, men att det inte går att på förhand veta om de för alltid är obrukbara; man kan ”nöja sig med att ruska om den trygghet med vilken man godtar dem; visa att de inte är självklara, att de alltid är resultatet av en konstruktion vars regler det gäller att ha reda på och vars berättigande det gäller att kontrollera [...]”.¹² Det är i linje med ett sådant resonemang Foucault kan göra följande uttalande, som jag har tagit som något av ett motto för min egen forskningsverksamhet: ”Jag ämnar acceptera de grupperingar historien erbjuder mig enbart för att omedelbart sätta dem i fråga”.¹³

Egentligen har jag funnit detta som en naturlig hållning. Jag är tämligen ny på det psykiatrihistoriska fältet. Jag har ingen bakgrund inom psykiatri eller ens medicin. Jag är idéhistoriker och om jag har någon kompetens så är det att läsa och skriva om texter. När jag ger mig ut på detta historiska fält – av vissa beskrivet som ett minfält¹⁴ – lämnar jag verkligen de välkända landskapen. Jag stöter på begrepp som jag inser är betydelsefulla, men som för mig saknar laddning. Jag pådyvlas kategoriseringar med knivskarpa gränser som jag förstår att någon eller några har lagt ner mycket möda på att dra upp. Jag ser traditioner, inflytanden, mentaliteter, ”andor” i den linjära utvecklingshistoria som presenterar sig. Och allt detta får jag mig till livs genom de böcker och verk som jag läser. Jag tvingas alltså mer eller mindre att acceptera de grupperingar historien erbjuder mig. Men eftersom jag lärt mig, bland annat av Foucault, att aldrig ta något för givet och därtill inte investerat något av mitt eget kunskapskapital i upprätthållandet av dessa kategorier, sätter jag dem också omedelbart i fråga.

Jag tror att vad jag på ett grundläggande plan lär mig av Foucault är att försöka betrakta allt med nya ögon, att om möjligt lösgöra mig från alla de på förhand upprättade kategoriseringar som styr min blick för att se något annat, och att, när jag stöter på något välkänt och självklart, ställa frågan om det kunde se ut på ett annat sätt. Det är i grunden den metod jag lär mig av *Vetandets arkeologi*, och det indikerar att jag har ett oändligt och oupphörligt arbete framför mig.

Emellertid finns det också i förlängningen av denna metod en punkt där jag, på grund av min biografiska ansats, får problem att följa Foucault. Han

menar att när alla dessa tidigare nämnda kontinuitetsbegrepp väl upphävts öppnar sig ett helt område med ett i viss mening nytt material. Det består av ”alla faktiska utsagor (både i tal och skrift), i sin spridning som händelser”, och det är detta material som skall behandlas i dess ”ursprungliga neutralitet”.¹⁵ Det innebär att det projekt som Foucault ser framför sig är att ”göra en *ren* beskrivning av de diskursiva händelserna som horisont för efterforskningen av de enheter som bildas inom den”.¹⁶ Det är ett imponerande, snudd på utopiskt projekt – att lägga fram alla utsagor som de är utan gängse tolkningsramar och beroenden, att bara beskriva vad som sägs och skrivs utan att tolka, att se historien med helt nya ögon...

Men jag kan inte göra detta projekt till mitt. Dels därför att det bortser från kontexten, och dels därför att det strävar efter att undvika tolkning.¹⁷ Det projekt Foucault förespråkar lämpar sig kanske för en radikalt ny beskrivning av de stora diskursiva formationerna, som exempelvis psykopatologin, eller för en detronisering av framgångsbegreppet i dess långa historia. Min ansats är en annan. Jag försöker förstå psykiatrin vid förra sekelskiftet, så att säga, inifrån. Jag tar min utgångspunkt i en av dess aktörer och försöker förstå hur han förhåller sig till de kategoriseringar och värderingar, implicita och explicita, som styr hans verksamhetsfält, och på vilket sätt han är med om att skapa nya. Och kan jag inte sätta in Bror Gadelius i detta sammanhang, vilket jag då samtidigt ifrågasätter, och om jag inte får tolka hans utsagor, blir hans arbeten antingen alltför otydliga eller helt obegripliga. Jag skall försöka att närmare specificera varför.

Glimten

Hänsyftningen till ”mina tvångstankar” i Bror Gadelius’ brev till Karl Petrén ovan är gjord med glimten i ögat. Det går inte att tolka den på något annat sätt. Formuleringen är närmare bestämt en metonymi, en trop där ett uttryck ersätts med ett annat som står i viss relation till det första, och genom denna klassiska stilistiska figur får Gadelius till en skämtsam effekt som borde ha fått vännen Petrén att dra på munnen. För en läsare som inte är personlig vän till Gadelius måste dock utsagan tolkas. Det krävs viss bakgrundskunskap för att veta att Gadelius inte satt inspärrad på Lunds hospital utan att han tjänstgjorde där medan han arbetade på sin avhandling om just tvångstankar. Det omedelbara sammanhang som utsagan ingår i, brevet, måste också betraktas i sin helhet och då framgår det att Gadelius förmodligen inte lider av några allvarliga vanföreställningar eftersom brevet till huvuddelen är en vänskaplig kritik av Petréns avhandlingsutkast.¹⁸ Om man däremot rycker ut utsagan ur denna sammantagna kontext och läser den ordagrant säger den något helt annat och skämtet går förlorat.

Det är visserligen inte Foucaults avsikt att vi skall isolera enskilda utsagor och skapa "ett stoftmoln av spridda fakta".¹⁹ Men det är trots allt en i hans mening problematisk form av tankeanalys som ligger bakom min tolkning, en tankeanalys som skiljer sig från den analys eller skildring av diskursen som efterfrågas i *Vetandets arkeologi*. "Tankeanalysen är alltid *allegorisk* i förhållande till den diskurs den begagnar sig av", anmärker Foucault. "Dess fråga är ofelbart: Vad var det som sades i det som sades?"²⁰ Och nog är det precis den frågan jag ställer när jag tolkar Gadelius formulering; vad är det som sägs i det som sägs?

Referensen till tvångstankarna är emellertid en ganska lätt nöt att knäcka. Det krävs ingen psykobiografisk spekulering om vad författaren egentligen menat för att förstå vad det handlar om. Den uppenbara metonymin avslöjar innebörden. Personliga brev är också en uttrycksform i vilken man kan förvänta sig humoristiska formuleringar. I akademiska avhandlingar från förra sekelskiftet är det emellertid inte lika väntat, och innebörden i vissa formuleringar kan ge upphov till mycket huvudbry. Låt mig ta ett exempel från *Om tvångstankar*.

I inledningen till sin avhandling försöker Gadelius ge en allmän karaktäristik av tvångs fenomenen och utgår bland annat från vardagsupplevelser i normallivet för att göra tvångstankarna begripliga för alla och envar – vem känner till exempel inte till "med hvilken efterhängsenhet vi understundom kunna förföljas af en visstump eller melodi".²¹ Han vill också peka på en förbindelse mellan tankeverksamhet och sinnesrörelse. Ju större "känslöbetoning" är, desto svårare är tankarna att lämna bakom sig; de fortsätter att "vibrera" fastän de är avkopplade från medvetandet och "underströmmen" av denna verksamhet bryter gång på gång igenom ända tills den lyckats tilltvinga sig vårt intresse.²² Särdeles vanligt är detta fenomen hos dem som ägnar sig åt litterär eller konstnärlig verksamhet, menar Gadelius: "Deras kärlek till konsten blir en passion, oemotståndlig och förtärande."²³ Han hävdar också att en likhet med tvångsföreställningen står att finna, "hos varmblodiga naturen", i den "sexuella förälskelsen", och det är hans beskrivning av denna lidelse jag tänkte att vi skulle titta närmare på:

Äfven här [liksom i fråga om konstnärskapet] är det fråga om en hypertrofi af vissa föreställningar på bekostnad af andra, en förlamning af viljan, ett impulsivt handlande ofta nog mot individens bättre natur. Den djupa emotionella grund, ur hvilken föreställningen hemtar näring, gör dess jätteväxt än mera fruktansvärd. Från det normala till det abnormala är steget här som alltid lätt taget.²⁴

Den erotiska passionen framstår här verkligen som ett sjukdomstillstånd. Det är frågan om en "hypertrofi", alltså en sjuklig förstoring; det handlar om en "förlamning" av viljan, ett okontrollerbart handlande och en föreställning vars

”jätteväxt” är ”fruktansvärd”; och så den förnumstiga slutklämmen: steget till det abnorma är lätt taget. Går det inte att utläsa en varning här? Akta er för den sexuella förälskelsen! Läst på detta sätt framstår citatet som ett utmärkt exempel på läkarkårens konservativa värderingar, normativa ambitioner och rädsla för känslor.

Men det är, vill jag hävda, svårt att veta om Gadelius i detta citat är allvarlig eller skämtsamt ironisk. Å ena sidan låg det i tiden att betrakta passioner, inte minst de sexuella, ur en patologisk synvinkel och Gadelius var sällan radikal nog att drastiskt överträda sina läsares förväntningshorisont. Å andra sidan finns det många exempel där han är förhållandevis vidsynt för sin tid, och ambitionen i avsnittet som citatet är taget ur är snarare att luckra upp gränsdragningen mellan det patologiska och det friska än att sjukdomsförklara vissa beteenden. Dessutom är det ett ganska typiskt stilgrepp i hans prosa att ”hypertrofera” vissa begrepp för att framställa dem i löjets skimmer.

Ironi är en svår konst som man i vetenskapliga sammanhang gör bäst i att undvika om man inte vill bli missförstådd. Men ironi är också en trop, ett stilistiskt grepp, och inom både den psykopatologiska och den psykologiska traditionen är användandet av troper – främst metaforer – närmast praxis. Hur skall man annars kunna beskriva så ogripbara entiteter som tankar, känslor, tvång och vanföreställningar om man inte liknar dem vid något annat, använder indirekta utsagor eller gör ”ordvändningar”, vilket är tropens bokstavliga innebörd? Lägg exempelvis märke till Bror Gadelius metaforiska omskrivningar ”vibrera” och ”underströmmen” ovan. Gadelius gör för övrigt få inskränkningar i sitt författarskap. Hans böcker korsar etablerade genregränser. Han växlar obekymrat mellan målände, skönlitterära strategier och ett mer stringent hållet akademiskt framställningssätt. Han berättar och illustrerar och han spelar otvunget med olika troper, även ironi.

Detta hävdar jag utifrån min bekantskap med den psykopatologiska traditionen och den inläsning jag har gjort i Gadelius ”verk”. Och utifrån den bild jag har skapat mig av Bror Gadelius som skrivande subjekt anar jag ironin i de citerade raderna. Jag tycker mig se en medveten, skämtsamt överdrift, en drift med förstockade värderingar och en blinkning av samförstånd till alla som någon gång varit drabbade av en erotisk passion. Kort sagt, jag anar en liten glimt i ögat.

Det är möjligt att jag har fel. Det är en tolkningsfråga. Men det är ett annat problem jag vill belysa. Detta problem är tvådelat. För det första gör jag i min läsning något som inte bara Foucault förkastar, utan i princip varje textanalytiker sedan nykritiken dömer till evig osalighet. Jag spekulerar över författarens intention. Jag frångår därmed vad jag lärt av Foucault och vad jag själv alltid tidigare förfäktat. Så länge jag har analyserat text har jag betraktat författarens egentliga avsikter som något metafysiskt och i grunden ointressant. Dels därför att det i de flesta fall är omöjligt att rekonstruera vad författaren egentligen

menat med sin text, om det inte redan står i texten, och dels för att det är fullt möjligt att författaren har misslyckats med att skriva vad han eller hon egentligen menar. Vad som finns är texten och vad den säger. Det är denna text som utgör en "händelse" i diskursen, inte författarens privata tankar.

Men det blir svårare att bortse från författarens avsikter när kontexten vidgas till att även omfatta den psykologiska och biografiska bakgrunden. När detta material presenterar sig, vilket det gör vid biografiska studier, öppnar sig ytterligare ett kritiskt perspektiv och tolkningsramen blir en annan. Och nu står jag alltså med en misstanke om att texten säger något annat än vad som omedelbart låter sig utläsas. Och denna misstanke grundar sig inte bara i en radikal omläsning av texten ifråga, utan också i vissa bakgrundsfaktorer som jag lärt mig av Foucault att bortse från.

Den andra sidan av problemet är att den tolkning jag gör på dessa grunder är alltför tilldragande för att nonchaleras. Inte därför att den framställer Gadelius i en fördelaktigare dager; jag är känslomässigt tämligen distanserad till mitt forskningsobjekt och föredrar egentligen att betrakta honom som osympatisk eftersom det gör det lättare att upprätthålla denna distans. Nej, tolkningen är lockande därför att den går på tvärs mot vad jag hade förväntat mig.

Första gången jag läste stycket i fråga bekräftade det mina fördomar om psykiatrins centrala figurer. Det var väntat att stöta på en sexualfientlig moralist. Uttalandet framstod på själva verket som något av en optimal "diskursiv händelse", som bara väntade på att fogas in i en Foucaultinspirerad "ren" beskrivning av den psykiatriska diskursen. Men upptäckten av glimten i ögat, och av det faktum att denna glimt går förlorad om jag väljer att betrakta uttalandet som en diskursiv händelse i ett renlagt rum, fritt från syntetiska uppfattningar om upphovsmannens intentioner och publikens outtalade förväntningar, fick mig att ifrågasätta om jag verkligen förstod uttalandet i all dess komplexitet.

Egentligen är det inte märkligt att jag stöter på detta problem. Den metod Foucault utvecklar i *Vetandets arkeologi* lämpar sig inte för biografiska studier. Tvärtom går hans ansats ut på att bryta ner vad han kallar "historiens åldriga citadell", eller "den antropologiska tankens sista högborg", det vill säga en historieskrivning som ömt vårdar och bevarar historiens subjekt, de stora vetenskapsmännen, hjältarna och deras "syntetiska verksamhet".²⁵ Problemet uppstår genom att jag i princip ansluter mig till Foucaults strävan, men samtidigt vill undersöka ett av historiens subjekt utifrån denna inriktning. Det uppkommer därför att jag tror att jag genom att analysera Gadelius ambitioner i relation till det handlingsutrymme han hade inom den psykiatriska strukturen, bättre skall förstå inte bara Gadelius, utan också denna struktur. Det är genom detta jag när en punkt där jag inte längre kan följa den metod Foucault föreskriver, där jag tvärt om måste göra väsentliga avsteg för att subjektet Gadelius inte skall bli slentrianmässigt beskrivet, otydligt eller obegripligt.

Men om jag nu trodde att jag därmed var färdig med Foucault upphör han, som bekant, aldrig att försvinna. Man kan konstatera att jag genom att göra avvikelser från Foucaults metod till slut, på sätt och vis, ansluter till den igen. De avsteg jag gjort har nämligen fått mig att se med nya ögon på en viktig förutfattad kontinuitet som jag tillerkänt självklar giltighet utan att ifrågasätta. Jag har kommit att något omvärdera den generaliserade uppfattning jag, bland annat genom att läsa Foucault, hade om psykiatrin och dess centrala gestalter.

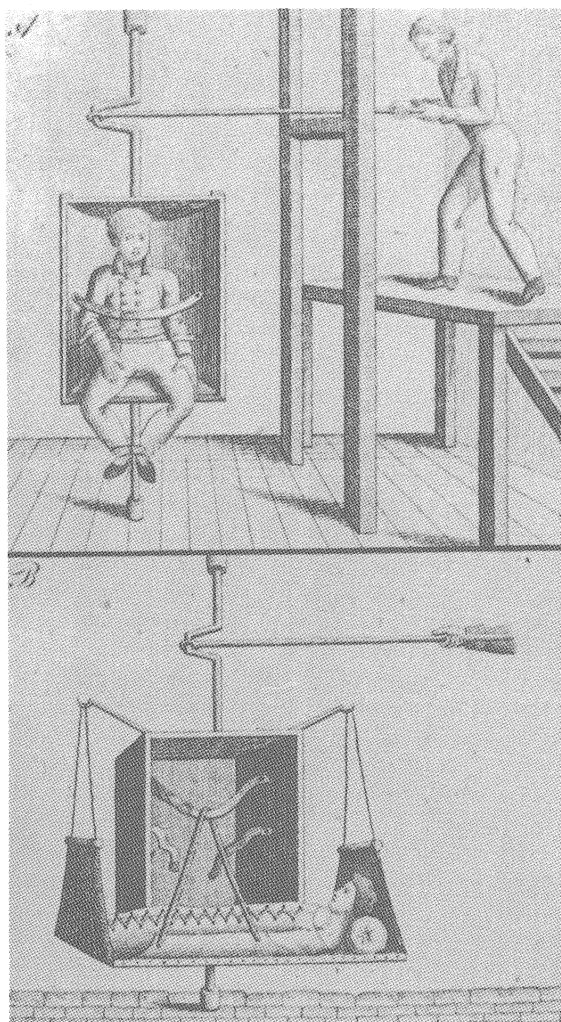
Ingen skugga behöver alltså falla på Foucault. Han säger för övrigt själv i en tidningsintervju sex år efter *Vetandets arkeologi*, att han inte motsätter sig att hans böcker skulle kunna betraktas som "små verktygslådor", inte ens om verktygen används mot hans egna böcker:

Om folk skulle vilja öppna dem [böckerna], använda sig av en eller annan mening, idé eller analys, som man använder en skruvmejsel eller skiftnyckel, för att kortsluta, diskvalificera och krossa maktsystemen, också dem som mina böcker eventuellt ingår i... näja, så mycket bättre.²⁶

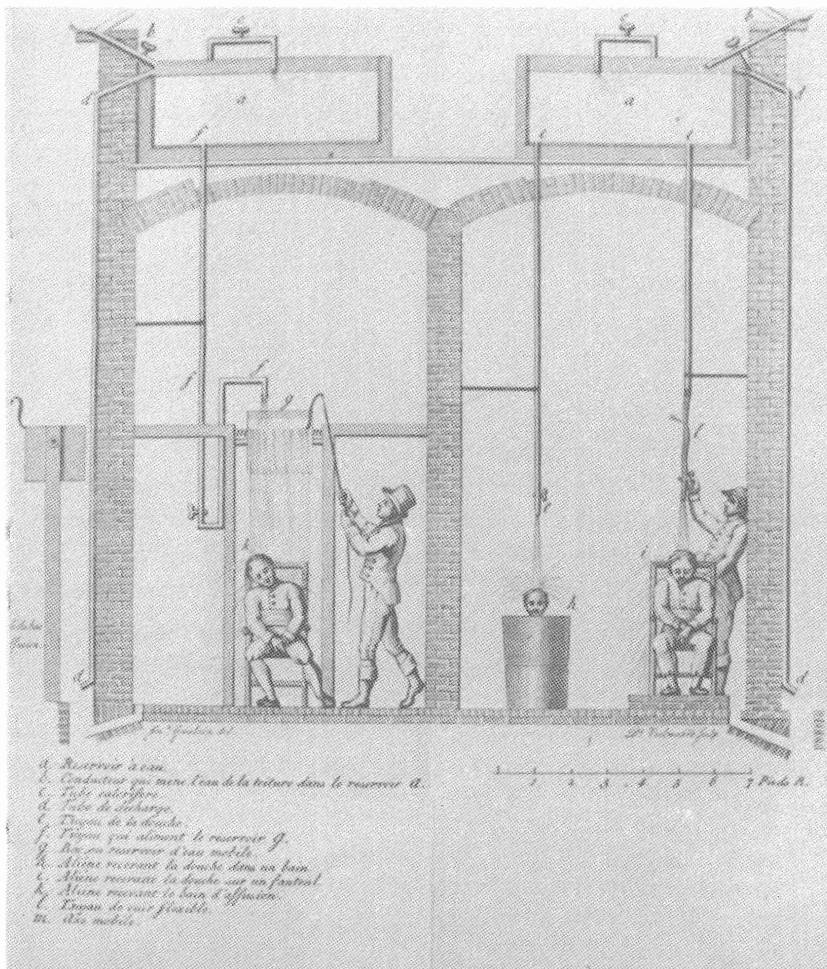
Det är inte bara så att man aldrig blir färdig med Foucault. Han upphör heller inte att få sista ordet.

1. Repliki inledningen till *Citizen Kane* av Orson Welles, då journalisten, Thompson, skickas ut på sitt fåfänga sökande efter innebörden i Kanes sista ord "Rosebud". Citerat från "RKO Cutting Continuity of the Orson Welles Production, Citizen Kane" i, *The Citizen Kane Book*, (red.) Pauline Kael, London 1971, s. 322.
2. Citatet lyder i sin helhet: "i skriften är det fråga om ett öppnande av ett rum där det skrivande subjektet aldrig upphör att försvinna", och det är, som jag läser det, en kommentar till ett reflekterat bruk av "författarens död". Michel Foucault, "Vad är en författare" (1969), i *Modern litteraturteori: Från rysk formalism till dekonstruktion*, del 2, (red.) Claes Entzenberger & Cecilia Hansson, Lund 1993, s. 330.
3. Michel Foucault, *Vetandets arkeologi* (1969), övers. C.G. Bjurström, Lund 2002(a), s. 32.
4. Foucault 2002(a), s. 55f.
5. Brev från Bror Gadelius till Karl Petrén, 30/3 1896, Brevsaml. Petrén, K.A. Lnr 20, UB, Lund.
6. Per Olov Enquist, *Boken om Blanche och Marie*, Stockholm 2004, s. 37.
7. Foucault 2002(a), s. 45.
8. Foucault 2002(a), s. 44.
9. Foucault 2002(a), s. 38. Detta sätt att betrakta boken och den etablerade texten är visserligen inte exklusivt för Foucault. Synsättet ansluter till det välkända begreppet "intertextualitet", för övrigt introducerat av Julia Kristeva samma år som *Vetandets arkeologi* utgavs, 1969, och det har senare fått en mer grundläggande och systematisk belysning t.ex. genom den franske litteraturteoretikern Gérard Genettes "transtextuella" poetik.
10. Foucault 2002(a), s. 38.
11. Foucault 2002(a), s. 37.
12. Foucault 2002(a), s. 40, min kurs.
13. Foucault 2002(a), s. 41.
14. Se t.ex. Edward Shorter, *A history of Psychiatry: From the Era of the Asylum to the Age of Prozac*, New York 1997, s. ix, för ett exempel på en författare som både går på en och annan mina och lägger ut ett antal nya.
15. Foucault 2002(a), s. 41f.
16. Foucault 2002(a), s. 42.
17. Foucaults inställning till tolkning i *Vetandets arkeologi* sammanfattas ganska väl av följande citat: "Att tolka är ett sätt att reagera inför fatigdomen på utsagor och att kompensera den

- medelst ett mångfaldigande av innebörden”, s.148.
18. Petrén utnämndes för övrigt till medicine doktor samma dag som Gadelius, den 30 maj 1896.
19. Foucault 2002(a), s.44.
20. Foucault 2002(a), s.43.
21. Bror Gadelius, *Om tvångstankar och dermed beslägtade fenomen*, Lund 1896, s.9.
22. Gadelius, s.7.
23. Gadelius, s.8. Gadelius gör här en referens till Amalie Skrams, i hans mening, ”mästerliga” skildring av Fru Else Kant i *Professor Hieronimus*.
24. Gadelius, s.8.
25. Foucault 2002(a), s.28f.
26. Per Magnus Johanssons förord till Michel Foucault, *Sexualitetens historia, Band I, Viljan att veta* (1976), Göteborg 2002(b), s.10.

William Saunders Hallarans "Circulation Swing", ur Schneiders *Entwurf zu einer Heilmittellehre gegen psychische Krankheiten*.

Vattenbehandlingsapparat enligt Joseph Guislain.